

Ali el-Kârî'nin el-Hidâye'de İstidlal Edilen Hadislere Yönelik Eleştirileri

Ali al-Qârî's Evaluations on the Hadithes Used as a Proof in al-Hidayah

Hasan KAYAPINAR^a

^a Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
e-Posta: hkayapinar@cu.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0001-8752-463X>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	08.10.2019
Kabul Tarihi:	23.10.2019
Yayın Tarihi:	27.12.2019

Özet

Mezheplerin oluşum serencamına bakıldığında kurucu imamın yazdığı ya da dikte ettiği eserlerin çok önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Zira bu eserler mezhebin temellerini oluşturmaktadır. İlerleyen zamanlarda, mezhebin önde gelen imamları arasındaki görüş ayrılıklarını değerlendiren eserler kaleme alınmıştır. Daha sonra -Hanefî mezhebi özelinde- mezhebin görüşlerinin temellendirilmesini yapan, bu görüşlerin dayandığı delilleri zikreden çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bütün bu çalışmalar mezhep literatürünü oluşturmakta ve mezhebin kurumsallaşmasını ve usûl geleneğinin oluşmasını sağlamaktadır.

Hanefî literatürünün önemli eserlerinden birisi Merginânî'nin el-Hidâye'sidir. Bu eser Hanefî mezhebi içerisinde başvurulan en temel kitaplardan birisi olmuş ve üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Merginânî, bu eserinde Hanefî mezhebi içerisinde en güvenilir görüşleri seçmiş ve zaman zaman bu görüşlerin delillerini zikretmiştir. Merginânî el-Hidâye isimli eserinde hadislerle sıkça istidlal etmektedir. Ancak el-Hidâye'de kullanılan bu hadislerin bir kısmı bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin başında söz konusu rivayetlerin zayıf olduğu, hadis kaynaklarında geçmediği, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) isnat edilmediği vb. yönündeki tenkitler gelmektedir.

el-Hidâye'de istidlal edilen hadisler, muhtelif mezheplere mensup bazı alimler tarafından tenkide tâbi tutulmuştur. Bunun yanında Hanefî mezhebine mensup bazı alimler de el-Hidâye'deki hadisleri eleştirmiş ve bu hadisler ile istidlal etmenin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Hanefî mezhebine mensup, el-Hidâye'deki hadisleri eleştiren alimlerden birisi Ali el-Kârî'dir. Ali el-Kârî fıkıh ve hadis alanları başta olmak üzere dini ilimlerde iyi eğitim almış bir alimdir. Muhtelif sahalarda kaleme aldığı ve oldukça yetkin eserleri bu hususu teyit eder mahiyettedir.

Ali el-Kârî'nin fûrû-ı fıkıh alanında kaleme aldığı eserlerden birisi Fethu Bâbi'l-İnâye'dir. Öncelikle bu eser el-Hidâye'nin üzerine yapılmış çalışmalardan birisi olan en-Nükâye isimli kitabın şerhidir. Ali el-Kârî eserinde Hanefî mezhebinin delillerini zikretmiş ve Hanefî alimlerince yapılan istidlalleri değerlendirmiştir. Bu değerlendirme içerisinde el-Hidâye'ye de sıkça yer vermiş ve Merginânî'nin ileri sürdüğü hadislere yönelik tenkitlerini serdetmiştir. Ali el-Kârî, aynı zamanda muhaddis olması sebebiyle bu hadisleri, hadis kaynaklarından hareketle ele almış ve bu kaynaklardaki bilgilere göre değerlendirmiştir. Ali el-Kârî el-Hidâye'deki hadisler hakkındaki eleştirilerini kaleme aldıktan sonra bazı hadislerin farklı lafızlarla, muhtelif tariklerle rivayet edildiğini belirtmiş ve bu rivayetlerin kaynaklarını zikretmiştir. Müellif aynı zamanda söz konusu rivayetleri aktaran râvî ve rivayetlerde zikredilen sahâbiler hakkında değerlendirme yapmakta ve bu rivayetlerin hücciyet değerini de tartışmaktadır. Ali el-Kârî'nin el-Hidâye'deki rivayetlere yönelik eleştirilerini sunduğu bu eseri, el-Hidâye üzerine yapılmış bir çalışma olması da ayrıca ilgi çekicidir.

Anahtar kelimeler: Ali el-Kârî, el-Hidâye, Hadis, Eleştiri

Giriş

Fıkıh usulünün temel konularından birisi deliller bahsi olup bu bölümde fıkıh usulünde kaynak olmaya elverişli deliller tartışılmaktadır. Fıkıh usulü kitaplarına bakıldığında Kur'an

ve sünnetin mutlak anlamda kaynak olduğu noktasında ittifak olduğu görülmektedir. Fıkhn Müslümanların hukuk anlayışını ve sistemini ifade ettiği dikkate alınırsa, Kur'an ve sünnetin temel kaynak olarak kabul edilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam hukukunun temel kaynakları Kur'an ve sünnettir. Kur'da ifade edilen hükümlerin bir kısmı mücmel olarak yer almaktadır. Bu duruma söz konusu hükümlerin anlaşılması için sünnete müracaat edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı sünnetin hücciyet değeri artmakta, hukuk sistemi inşa ederken sünnete başvurma zorunluluğu daha yoğun bir şekilde kendini hissettirmektedir. Ancak sünnet çok fazla ve karmaşık bir şekilde aktarılmaktadır. Bundan dolayı hadis alimleri sünnetin güvenilirliğini sağlamak adına bazı kriterler ortaya koymuş ve sünneti buna göre farklı sınıflar içinde incelemişlerdir.

Bütün mezhepler, sünnetin hücciyet değerini kabul ettiğinden dolayı sünnete sıkça başvurmuştur. Ancak istidlal edilen bazı hadisler, hadis bilginleri tarafından zayıf kategorisinde ele alınmakta ve bundan dolayı fikhî alanda bu hadislerde istidlal uygun görülmemektedir. Bunun neticesinde mezhebin kaynaklarının zayıflığı ve dolayısıyla görüşlerinin isabetsizliği gündeme gelmektedir. Bu durumda mezhebin dayandığı delillerin güvenilirliğinin ispat edilmesi mezhep için hayati bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış ve klasik dönemde bu amaçla bazı eserler kaleme alınmıştır.

Hanefî mezhebi literatürüne bakıldığında İmam Muhammed'in (v. 189) kitaplarının mezhebin temelini teşkil ettiği görülmektedir. İmam Muhammed bu eserlerinde mezhebin ulaştığı sonuçları zikretmiş, bu sonuçların delillerini uzun uzun açıklama ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak birkaç asır sonra mezheplerin dayandığı deliller tartışmaya açılmış ve farklı mezheplere mensup alimler, kendi mezhebinin görüşlerinin delillerini gösteren çalışmalar kaleme almışlardır. Hanefî mezhebinde bu minvalde yazılan eserlerden birisi de Merginânî'nin (v. 593) *el-Hidâye* isimli eseridir. Müellif bu kitabında Hanefî mezhebinin dayandığı akli ve nakli delilleri sıralarken pek çok konuda hadislerden de istidlallerde bulunmuştur. Ancak Merginânî'nin kullandığı bu hadislerin önemli bir kısmı muhaddisler tarafından zayıf olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda Hanefî alimleri *el-Hidâye*'de kullanılan hadisleri izah etmek için büyük bir çaba sarf etmiş ve hatta bunun için bazı müstakil eserler kaleme almışlardır. Nitekim Abdullah b. Yusuf Zeylâî'nin (v. 762) kaleme aldığı *Nasbu'Râye li-Taḥrici Eḥâdisi'l-Hidâye* isimli eser *el-Hidâye*'deki hadisleri incelemektedir.

el-Hidâye'deki hadisler hakkında değerlendirmeler yapan alimlerden birisi de Ali el-Kârî'dir. Müellif *Fethu Bâbi'l-Înâye* isimli eserinde Hanefî mezhebinin görüşlerine uygun hadisleri zikretmektedir. Bu esnada *el-Hidâye*'deki hadisleri de ele almış ve bunlar hakkındaki görüşlerini beyan etmiştir. Bu çalışmada Ali el-Kârî'nin *el-Hidâye*'deki hadisler üzerine yaptığı olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler incelenmiştir.

Ali el-Kârî'nin söz konusu kitabına bakıldığında hemen her konuda Merginânî'nin aktardığı rivayetler hakkında görüş beyan ettiği görülmektedir. Bundan dolayı Ali el-Kârî'nin *el-Hidâye*'deki hadisler hakkındaki değerlendirmeleri oldukça fazladır. Bu nedenle bu

çalışmada, Ali el-Kârî'nin *el-Hidâye*'deki hadisler hakkındaki değerlendirmeleri ibadetler bölümü ile sınırlı tutulmuş ve bir tasnif içinde ele alınmıştır.

1. Merginânî'nin Hayatı ve *el-Hidâye* İsimli Eseri

Merginânî'nin tam ismi Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelil'dir. Kaynaklarda muhtelif bilgiler yer almakla birlikte Merginânî'nin doğum tarihi 511 olarak kabul edilmektedir. Maverâünnehir bölgesinin Fergana yöresinin Merginan isimli şehrinde dünyaya gelmiştir. Merginânî'nin ilimle meşgul olan bir ailede dünyaya gelmiş ve küçük yaşlardan itibaren Hanefî mezhebinin tanınmış alimlerinden ders almıştır. Merginânî sadece yaşadığı coğrafyada ders almamış aynı zamanda ilim öğrenmek için muhtelif şehirlere seyahatler yapmıştır. Daha sonra hac için Hicaz bölgesine gelmiş ve burada pek çok alimin ders halkasına devam etmiştir. Hayatı boyunca pek çok öğrenci yetiştirmiş olan Merginânî, 593 yılında vefat etmiş ve Semerkant'a defnedilmiştir.¹

Merginânî'nin Hanefî mezhebi içerisinde çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Buna göre Merginânî'nin mezhepteki görüşleri mukayese edip tercih ehliyetine sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak bazı alimler Merginânî'nin mezhepte müctehid olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.²

Merginânî fıkıh alanında muhtelif isimlerde eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin başında *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî* isimli kitap gelmektedir. Müellif bu kitabın mukaddimesinde, *Bidâyetü'l-Mübtedî* isimli eserinin başında bu kitabı şerh etmeyi düşündüğünü ve *Kifâyetü'l-Müntehî* isimli eseri kaleme alarak bu niyetini gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Daha sonra bu kitabın oldukça uzun ve karmaşık olmasından dolayı rivayetler ve dirayetleri ihtiva eden bir eser kaleme almaya başlamıştır. Bunun neticesinde *el-Hidâye* kitabı ortaya çıkmıştır.³

Merginânî *el-Hidâye*'de mezhep içindeki farklı rivayetler arasında tercih etmiştir. Mezhebin herhangi bir konudaki görüşünü beyan ettikten sonra bunun gerekçesini akli ve nakli delillerle açıklamaktadır. *el-Hidâye* Hanefî mezhebi içinde en önemli başvuru kaynaklarından birisi haline gelmiş ve üzerine çok sayıda şerh, haşiye vb. çalışma yapılmıştır.⁴

el-Hidâye Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde okutulan en önemli fıkıh kitabı haline gelmiştir. *el-Hidâye*, medreselerin önemli birer kurum haline geldiği Fatih (v. 1481) döneminden itibaren giderek daha önemli bir hale gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed, sahn-ı seman medreselerini yaptırdıktan sonra bu medreselerin eğitimi ile bizzat ilgilenmiş ve ders programını kendisi hazırlamıştır. *el-Hidâye*, müfredata bizzat padişah tarafından

¹ Muhyiddin Ebu Muhammed Abdulkadir b. Muhammed b. Muhammed Kureşi, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, nşr. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Cize: Daru Hicr, 1993), 2: 627-628; Murat Şimşek, "Bir Hanefî Klasığı: Merginânî'nin el-Hidâye'si Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014): 282-285.

² Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, nşr. Seyyid Muhammed Bedruddin Ebu Firas (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 141; Murtaza Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu Merginani ve Hidaye Adlı Eseri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 17 (2001): 346.

³ Ebü'l-Hasan Burhaneddin Alî b. Ebî Bekr Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, nşr. Zalul Yusuf (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1995), 1: 14.

⁴ Cengiz Kallek, "el-Hidaye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 472.

konulmuştur. Bu eser medreselerde okutulmasının yanında kadı ve müftülerin temel kaynaklarından birisi haline gelmiştir.⁵

2. Ali el-Kârî'nin Hayatı ve İlmi Kişiliği

Ali el-Kârî'nin tam ismi, künyesi ve nesebi, Ebu'l-Hasan Nûruddin, Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, el-Herevî, el-Mekki'dir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Ali el-Kârî Maveraünnehir şehirlerinden birisi olan Herat'da dünyaya gelmiştir. Herat bu dönemde Şii Safevî devleti tarafından işgal edildiği için Ali el-Kârî çocukluk yıllarında ailesiyle Mekke'ye taşınmak zorunda kalmıştır. Ali el-Kârî hayatı boyunca Mekke'de yaşamış ve 1014 yılında burada vefat etmiştir. Vefat haberi İslam coğrafyasında üzüntüyle karşılanmış ve Ezher Camiinde gıyabi cenaze namazı kılınmıştır.⁶

Ali el-Kârî küçük yaşlardan itibaren Mekke'de dini ilimler alanında dersler almıştır. Müellif İslamî ilimlerin hemen her alanında oldukça yetkin eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin toplamı 180 civarında olup hemen hepsi günümüze ulaşmıştır.⁷ Ali el-Kârî çalışmalarıyla pek çok alimin övgüsüne mazhar olmuştur. Nitekim Leknevî, Ali el-Kârî'yi akli ve nakli ilimleri cem eden bir alim sıfatıyla tavsif etmiştir.⁸

Ali el-Kârî Hanefî mezhebini sıkı bir şekilde savunmaktadır. Şafîi fakihlere yönelik oldukça sert eserler kaleme almıştır. Ancak hayatının ilerleyen dönemlerinde daha mutedil bir üslup benimsemiştir. Nitekim *Fethu Bâbi'l-Înâye*'de zaman zaman diğer mezheplere mensup alimler hakkında olumlu cümleler yer almaktadır.⁹

Ali el-Kârî *Fethu Bâbi'l-Înâye*'nin mukaddimesinde açıkladığı üzere bu eserinde Hanefî mezhebinin istidlal ettiği hadisleri incelemiştir. Bir hadisin farklı tarihleri, râvileri, sebab-i vurûdu gibi pek çok konuda oldukça detaylı bilgi vermekte, Hanefî mezhebinin delillerinin güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Ali el-Kârî'nin kitaptaki açıklamaları, hadis alanındaki kifayetini ortaya koymaktadır. Nitekim Ali el-Kârî'nin hadis alanında da önemli eserleri bulunmaktadır.¹⁰

Ali el-Kârî'nin Hanefî mezhebinin usul ve fûrû kaynaklarına vakıf olduğu görülmektedir. Zira müellif bu eserinde sadece mezhebin görüşünü destekleyen hadisleri incelememekte, aynı zamanda Hanefî mezhebi içindeki rivayet farklılıklarını ve farkların mukayesesini de yapmaktadır. Daha sonra mezhebin önde gelen alimlerinin tercihlerini gerekçeleriyle sunmaktadır. Ali el-Kârî eserinde usul kaidelerini kullanmakta Hanefî mezhebinin özellikle âhâd haberler konusundaki usul kurallarını örnekler üzerinden açıklamaktadır. Ali el-

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 22; Hüseyin Atay, "Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler", *Vakıflar Dergisi* 13 (1981): 172, 174; Ömer Korkmaz, "Usûl Yazımında İki Farklı Yaklaşım Molla Hüsrev Fudayl Çelebi Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2019): 238. 237-250

⁶ Abdullah Mirdad Ebu'l-Hayr, *el-Muhtasar min Kitabi Neşri'n-Nevr ve'z-Zeher*, nşr. Ahmed Ali Muhammed Said el Amudi (Cidde: el-Alem'ül-Marife, 1986), 366; Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları: İstanbul, 1989).

⁷ Özel, "Ali el-Kârî", 403.

⁸ Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, 8.

⁹ Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye Bi-Şerhi'n-Nükâye*, nşr. Ahmed Ferit Mızıyadı (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2009), 1: 152.

¹⁰ *Mirkatü'l-Mefâth, el-Esrârü'l-Merfûa fî'l-Ahbâri'l-Mevzûa (el-Mevzû'âtü'l-Kübrâ), el-Masnû' fî Marifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'* (el-Mevzû'âtü's-Sugrâ) eserleri Ali el-Kârî'nin hadis alanında yaptığı çalışmalara örnek olarak zikredilebilir. Daha geniş bilgi için bk: Özel, "Ali el-Kârî", 403.

Kârî'nin Hanefî mezhebinin usul ve fûrû alanındaki görüşlerine dair vukufiyetini göstermesi için örnek olarak cemaatle kılınan namazlarda imamın açıktan besmele okumasının gerekip gerekmediği ve namazda Fatıha suresi okumanın hükmü konuları zikredilebilir. Ali el-Kârî bu fûrû konularda Hanefî mezhebine ait usul kurallarını teoriye uygun bir şekilde kullandığı görülmektedir.¹¹

Ali el-Kârî, muhaddis olarak tanınmakla birlikte kıyas ve reyi de oldukça etkin bir şekilde kullanmaktadır. *Fethu Bâbi'l-Înâye*'ye bakıldığında müellifin bir konuda istidlal ederken nasları zikrettikten sonra akli istidlaller de yaptığı görülmektedir. Ali el-Kârî bu bağlamda nasları zaman zaman tevile tabi tutmuş, bütün nasların zâhirî anlamına göre hüküm vermekten kaçınmıştır. Buna örnek olarak meclis muhayyerliği konusunda Cumhur'un istidlal ettiği naslardaki bazı ibareleri tevil etmesi zikredilebilir. Şöyle ki hadis kaynaklarında *Alışveriş akdi yapanlar ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler. Ancak bir tercih söz konusu olursa bu durumda muhayyerlik ortadan kalkar.*¹² ifadesi yer almakta olup bu rivayet meclis muhayyerliğini kabul eden cumhurun görüşünü desteklemektedir. Ali el-Kârî'nin ifadesine göre bazı âlimler hadiste geçen "tercih" kelimesini şart muhayyerliğine hamletmiştir. Ali el Kârî de bu tevili kabul etmiş bunu muhtelif deliller üzerinden açıklamaya gayret etmiştir. Ayrıca rivayette yer alan "ayrılma" ifadesini bedensel ayrılma değil, konuşulan konunun kapatılması, konudan ayrılma olarak yorumlanmasını benimsemiştir.¹³

Ali el-Kârî fûrû-ı fıkıh kitabında, bazı konularda ayetlerle istidlal yapmaktadır. Bu İstidlallerde müellifin muhtelif kıraat vecihlerine hâkim olduğu görülmektedir. Abdestin emredildiği Maide suresinin 6. ayetinde başın meshedilmesi gereken miktarı konusunda kıraatlere ilişkin bilgisi açıkça görülmektedir. Abdestte ayakların yıkanması ile ilgili bölümde, ayetteki ayaklar anlamındaki "ercül" kelimesinin Nafi, İbn Amir, Hafs ve Kisâi kıraatlerinde ayetteki "vucuh" kelimesine atıf yapılarak mansup okunduğunu, diğer kıraatlerde dil kuralları gereği mecrur okunduğunu belirtir ve söz konusu dil kurallarına ilişkin çeşitli örnek vererek ayakların yıkanması gerektiği sonucuna ulaşır.¹⁴ Dolayısıyla Ali el-Kârî'nin ismi ile müsemma olduğu söylenebilir.

3. Ali el-Kârî'nin *el-Hidâye*'ye Yaklaşımı

Ali el-Kârî ilerde detayları aktarılacağı üzere *el-Hidâye*'deki hadisleri ele almış ve Merginânî'nin kullandığı rivayetleri, "vehim", "galat", "asılsız" gibi sıfatlarla tavsif ederek bu rivayetleri eleştirmiştir.¹⁵ *Fethu Bâbi'l-Înâye*'nin geneline bakıldığında bu sert ifadelerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Sadece bu ifadelere bakıldığında Ali el-Kârî'nin Merginânî'yi eleştirmek için özel bir çaba sarf ettiği düşünülebilir. Ancak kitabın geneline bakıldığında bu ifadelerin husumet kaynaklı değil, ilmi disiplin gereği kullanıldığını görülmektedir. Şöyle ki öncelikle Ali el-Kârî'nin bu eseri, *el-Hidâye* metnini esas alan bir kitap üzerine yapılmış bir çalışmadır. Dolayısıyla Ali el-Kârî, Merginânî'yi ilmi olarak yeterli görmese

¹¹ Detaylı bilgi için bk. Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 226- 227, 249-250.

¹² Buhârî, 'Büyü', 44.

¹³ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 2: 300.

¹⁴ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 45.

¹⁵ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 59, 63,72, 209.

ya da onun tenkit edilmesi için özel çaba sarf edilmesi gerektiğini düşünse, Merginânî'nin kitabı üzerine çalışma yapması çelişki arz edecektir.

Diğer taraftan *Fethu Bâbi'l-Înâye*'nin bütünü incelendiğinde açıkça görülecektir ki Ali el-Kârî mezhep içindeki görüşler arası tercih işleminde Merginânî'nin görüşlerine büyük önem vermektedir. Bu husus Ali el-Kârî'nin, Merginânî'nin hukukçuluğuna güvendiğini göstermektedir. Ali el-Kârî'nin Merginânî'nin görüşlerine değer verdiği birkaç örnek aktarmak gerekirse, müellif, mezhebin necaset olarak kabul ettiği şeylerin özellikleri hakkında Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüş ayrılıkları zikrettikten sonra Merginânî'nin tercihi ayrıca zikretmektedir.¹⁶

Ali el-Kârî eti yenmeyen ve salyası necis olarak kabul edilen hayvanların derilerinin, etlerinin pis olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda da Merginânî'nin görüşünü tercih ederek bu hayvanların tabaklanmış derilerinin temiz olduğunu belirtir.¹⁷ Aynı şekilde Hanefî mezhebi içerisinde kuyuların hangi şartlarda necis sayılacağı ve nasıl temizleneceği konusunda da muhtelif rivayetler bulunmakta ve Ali el-Kârî bu farklı görüşler arasında Merginânî'nin tercihinin kabul etmektedir.¹⁸

Ali el-Kârî'nin Merginânî'ye atıfta bulunduğu yerlerden birisi de secdenin keyfiyeti konusudur. Hanefî mezhebindeki kıyasa göre sadece başı yere koymak secde olarak isimlendirilemez. Söz konusu fiilin secde olarak isimlendirilebilmesi için burnun da yere konulması gerekmektedir. Özürsüz olarak burnun yere konulmaması durumunda secde farzı yerine getirilmemiş kabul edilmektedir.¹⁹

Yukarıdaki örneklere bakıldığında Ali el-Kârî'nin Merginânî'ye atıfta bulunduğu konular yüzeysel hükümler olmayın mezhep sisteminin üzerine inşa edildiği kıyasa ilişkindir. Buradan hareketle Ali el-Kârî'ye göre Merginânî'nin Hanefî mezhebinin sistemini ve mezhebin kıyas anlayışını iyi kavradığı söylenebilir.

Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye* kitabının başında bu eseri kaleme alma gerekçelerini zikrederken Merginânî'nin haksız bir şekilde eleştirildiğini belirtmektedir. Şöyle ki Merginânî'nin, Hanefî mezhebinin delillerini zikrederken akli istidlalin yanında nakli istidlalde de bulunduğunu, bu nakilleri de tafsile inmeden mücmel olarak râvileri zikretmeksizin kaleme aldığını ve bundan dolayı ağır eleştirilere maruz kaldığını belirtir. Müellif bazı rivayetler için bu eleştirilerin haklılık payı olduğunu kabul eder ve bu durumda Hanefî mezhebinin dayandığı hadislerin en güvenilir hadis kaynaklarından belirtilmesinin zorunlu olduğunu ifade eder. Bunun yanında Hanefî alimlerinin amel etmediği hadislerin incelenmesinin gerekli olduğunu söyler.²⁰

Ali el-Kârî *el-Hidâye*'de zayıf hadislerin kullanıldığını kabul etmekle birlikte bu hususun *el-Hidâye*'ye has olmadığını, bazı Şafî alimlerinin, Hanefî mezhebini zayıf hadislere dayanmakla itham ettiğini ancak asıl Şafî alimlerinin zayıf hadislerle istidlal ettiğini belirtir.

¹⁶ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 65.

¹⁷ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 93.

¹⁸ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 93, 98.

¹⁹ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 228; Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam* (İstanbul Der Saadet, 1905), 172, 183.

²⁰ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 34.

Buna göre Ali el-Kârî, Ebu İshak Şirâzî'nin (v. 476) *el-Mühezzeb*'de ve Cüveynî'nin (v. 478) de *en-Nihâye*'de zayıf hadislerde istidlal ettiğini ileri sürer. Ayrıca Nevevî (v. 676), İbnü's-Salah (v. 643) gibi muhaddis Şafîî alimlerinin açıkça bu alimleri eleştirdiklerini nakleder.²¹

Ali el-Kârî *Fethu Bâbi'l-Înâye*'de Merginânî'ye iki yüzün üzerinde atıfta bulunmaktadır. Bu atıfların önemli bir bölümü *el-Hidâye*'nin tercih ettiği görüşü belirtmektedir. Ali el-Kârî'nin *el-Hidâye*'de istidlal edilen hadisler hakkındaki değerlendirmeleri üç sınıf içerisinde ele alınabilir. Buna göre birinci başlık altında Merginânî'nin naklettiği lafızların hadis kitaplarında geçmemesine rağmen bu lafızlarla aynı anlamda muhtelif lafızlarla aktarılan rivayetler ele alınmıştır. Yani bu başlık altında Merginânî'nin manen rivayet ettiği hadisler incelenmiştir. İkinci başlık altında hadis kitaplarında mevkuף olarak rivayet edilen ancak Merginânî'nin merfû olarak naklettiği hadisler ele alınmıştır. Buna göre bazı rivayetler sahâbe ya da tâbiînin sözü olarak nakledilmektedir. Ancak Merginânî bunları Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet etmekte, Ali el-Kârî de bu noktada eleştirilerini serdetmektedir. Üçüncü başlık altında ise Merginânî'nin hadis olarak naklettiği ancak Ali el-Kârî'nin hadis kitaplarında yer kitaplarında yer almadığını belirttiği rivayetler ele alınmıştır. Ali el-Kârî'nin eleştirileri daha çok bu sınıf için söz konusudur.

3.1. Farklı Tarikleri Bulunan Rivayetler

Ali el-Kârî, Merginânî'nin istidlal ettiği bazı hadislerin farklı rivayetlerde aktarıldığını belirtir. Buna göre Merginânî abdestte başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini savunurken bir rivayet aktarmaktadır. Ancak bu rivayet, hadis kitaplarında Merginânî'nin aktardığı lafızlarla nakledilmemiştir. Ali el-Kârî, Merginânî'nin aktardığı bu rivayetin aslında iki hadisin birleşimi olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki Merginânî'nin aktardığı rivayetin ilk kısmını Huzeyfe kanalıyla Buhârî ve Müslim'in naklettiğini, son kısmını da Muğire b. Şu'be kanalıyla Müslim'in naklettiğini belirtmiştir.²² Söz konusu hadis kaynaklarına bakıldığında Ali el-Kârî'nin ileri sürdüğü gibi bu rivayetlerin *Sahîhu'l-Buhârî* ve *Sahîhu Müslim*'de nakledildiği görülmektedir.²³ Burada açıkça görüleceği üzere Merginânî iki rivayeti birleştirerek mana olarak nakilde bulunmakta ve bu mana ile istidlalde bulunmaktadır. Aktardığı rivayete bakıldığında hadis kitaplarındaki nakillere aykırılık söz konusu değildir. Bu durumda bu rivayet özelinde Merginânî'nin eleştirilmesi haksızlık olarak değerlendirilmelidir.

İslam hukukunda ibadetler için bazı zaman aralıkları tayin edildiği gibi bazı zaman dilimleri da ibadetler için hoş görülmemiştir. Namazın edası için bir gün içerisinde bazı vakitler tayin edilmiş, bu vakitler içinde de bazı zaman aralıkları müstehap vakit olarak kabul edilmiştir. Mezhepler namazların edası için müstehap vakitlerin olduğu noktasında hemfikir olmakla birlikte bazı namazların müstehap vaktinin ne zaman olduğu hususunda ihtilaf söz konusudur.

²¹ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 34.

²² Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 44.

²³ Ebü Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîh'ül-Buhârî*, nşr. Halil b. Me'mun Şiha (Beyrut: Daru'l-Marife, 2010), "Vudû", 60; Ebül-Hüseyn en-Nisâbüri Müslim b. el-Haccac, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Müessesetü'l-Muhtar, 2010), "Taharet", 83.

Hanefî mezhebi akşam namazı için vaktin ilk kısmını müstehap olarak kabul etmiş ve akşam namazının erken kılınmasının daha uygun olduğunu ileri sürmüştür. Merginânî bu hükmün sebebi olarak akşam namazının geciktirilmesi durumunda Yahudilere benzeme söz konusu olduğunu, bundan kaçınmanın gerektiğini belirtmiştir. Merginânî ayrıca akşam namazının erken vakitte kılınması gerektiğine dair hadis rivayet etmektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) “ümmetim akşam namazını erken, yatsı namazını da geç kıldığı sürece hayır üzere olacaktır” buyurmuştur.²⁴

Ali el-Kârî Merginânî'nin aktardığı bu rivayetin bu lafızlarla hadis kitaplarında yer almadığını belirtmektedir. Buna karşın Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “ümmetim akşam namazını yıldızlar ortaya çıkıncaya kadar geciktirmediği sürece hayır üzere kalmaya devam edecektir” buyurduğu rivayet edilmiştir. Dolayısıyla Ali el-Kârî *el-Hidâye*'deki bazı rivayetlerin farklı tariklerle hadis kaynaklarında bulunduğunu ifade etmektedir.²⁵

Ali el-Kârî Merginânî'nin aktardığı rivayetlerin bazısında küçük hataların bulunduğunu da kaydetmektedir. Buna göre yolcunun ezan ve kamet okumasının hükmü tartışılırken Merginânî bir rivayet aktarmakta ve rivayetteki sahâbinin İbn Ebî Müleyke olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Ali el-Kârî söz konusu rivayetteki sahâbinin isminin yanlış olduğunu, doğrusunun Malik b. Hüveysira olduğunu belirtmiştir.²⁶

3.2. Mevkuf Olarak Nakledilen Rivayetler

Mezhepler arasında abdesti bozan şeyler konusunda ihtilaf söz konusudur. Hanefî mezhebine göre vücuttan çıkan bütün necasetler abdesti bozmaktadır. Merginânî bu konuda hadis aktarmakta ve bu hadis ile istidlalde bulunmaktadır. Merginânî'nin aktardığı hadis şöyledir: Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hades sorulmuş, O da “insanın ön ve arka avret mahallinden çıkanlardır” buyurmuştur.²⁷

Ali el-Kârî böyle bir rivayetin bulunmadığını belirtmekte ve Merginânî'nin aktardığı ifadelerle yakın olarak Dârekutnî'nin İbn Abbas'tan mevkuf olarak şu sözü rivayet ettiğini söylemektedir. “Abdest, vücuda giren şeylerden değil, vücuttan çıkan şeylerden dolayı bozular.”²⁸

Ali el-Kârî bu rivayetin râvileri hakkında bazı tartışmaların bulunduğunu söylemekte ve bu görüşlerin içinde en doğrusuna göre bu rivayetin İbn Abbas'ın sözü olduğunu kabul etmektedir. Nitekim Said b. Mansur'un da aynı rivayeti İbn Abbas'a dayandırdığını belirtmektedir.²⁹

Hanefî mezhebi mazmaza ve istinşâkı gusül abdestinin farzları arasında zikretmektedir. Buna mukabil mazmaza ve istinşâk abdestte sünnet olarak değerlendirilmiştir.³⁰ Merginânî Hanefî mezhebinin delillerini zikrederken önce ayeti zikretmekte ve daha sonra Hanefî

²⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 41.

²⁵ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 187.

²⁶ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 209.

²⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 17.

²⁸ Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1: 276.

²⁹ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 59.

³⁰ Abdülgani b. Talib b. Hammade ed-Dimaşki Meydanî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, nşr. Abdürrezzâk el-Mehdi (Beyrut Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2012), 1: 32,35.

mezhebinin dayandığı kıyasla (genel kural) istidlal yapmaktadır. Ayetten hareketle Hanefi mezhebinin bu konuda kabul ettiği genel kural şöyledir: Maide suresinin abdesti emreden 6. ayetinde “وَأَنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا” ifadesi yer almakta olup, bu ayet bütün bedenin yıkanmasını emretmektedir. Ancak iç organların yıkanması mümkün olmadığı için bunların yıkanmasının farziyeti düşmüştür. Ancak ağız ve burnun yıkanmasının mümkün olmasından dolayı mazmaza ve istinşâkın farz olduğunu ileri sürmüştür. Merginânî bu açıklamalardan sonra “mazmaza ve istinşâk gusulde farz, abdestte sünnettir” şeklinde bir hadis aktarmaktadır.³¹

Ali el-Kârî Merginânî'nin hadis olarak aktardığı ifadenin kaynaklarda geçmediğini, ancak senet zincirinde Ebu Hanife'nin de bulunduğu İbn Abbas'ın bir fetvasını nakletmektedir. Buna göre bir kişi abdest alırken mazmaza ve istinşâkı unuttuğunu söylemiştir. Bunun üzerine İbn Abbas da mazmaza ve istinşâkı unutmanın abdesti engellemeyeceğini, ancak kişinin cünüp olması durumunda mazmaza ve istinşâk yapması gerektiğini söylemiştir.³² Dolayısıyla Ali el-Kârî Merginânî'nin rivayet ettiği ifadeyi destekleyen mevkuf bir rivayeti aktararak Hanefi mezhebinin delillerini güçlendirmektedir.

3.3. Kaynaklarda Tespit Edilemeyen Rivayetler

Fıkıh ibadetlerin eda edilebilmesi için bazı ön şartlar ileri sürmüştür. Bu şartların başında da temizlik gelmektedir. Temizlik şartının yerine getirilebilmesi için öncelikle suyun temiz olması gerekmektedir. Bundan dolayı fukahâ, suyun temiz olduğuna hükmedilebilmesi için bazı kurallar vaz etmiştir.

Hanefi mezhebi suların yüzeyine itibar ettiği için kuyuların derinliği ve içindeki su miktarı suyun temizliği noktasında önemini yitirmektedir. Bundan dolayı Hanefi mezhebinde kuyuların temizliği müstakil bir konu olarak incelenmiştir. Bu başlık altında kuyunun içine düşen necasetin büyüklüğüne göre kuyudan su çıkartılması kararlaştırılmıştır.³³

Merginânî'nin ifadesine göre kuyuya fare büyüklüğünde bir hayvanın düşüp ölmesi durumunda kuyudan yirmi ile otuz kova arası suyun çıkartılması gerekmektedir. Merginânî bu hükmün gerekçesi olarak Enes b. Malik'ten naklen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kuyuya fare düşmesi durumunda kuyudan yirmi kova su çıkartılmasını emrettiğini belirtmektedir.³⁴ Ali el-Kârî, Merginânî'nin rivayet ettiği bu rivayetin hadis kaynaklarında yer olmadığını, ancak bazı fıkıh kitaplarında zikredildiğini söylemektedir.³⁵

Bu örnekte görüldüğü üzere Merginânî söz konusu rivayeti muhtemelen kendinden önceki fıkıh kitaplarından almıştır. Bu durum sadece hadis rivayeti konusunda değil, diğer mezheplerle ilgili bazı bilgilerde de söz konusudur. Şöyle ki Merginânî mut'a nikahının Hanefi mezhebinde batıl olduğunu, ancak İmam Malik'in bu nikahı caiz gördüğünü ileri sürmüştür. Ayrıca Merginânî İmam Malik'in, bu görüşünü, İslam'ın ilk yıllarında mut'a nikahının caiz

³¹ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 19.

³² Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 72.

³³ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 24.

³⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 24.

³⁵ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 197.

olduğunu, bu hükmü nesih edecek bir delilin bulunmadığı için mut'a nikahının batıl olamayacağı şeklinde temellendirdiğini aktarmıştır.³⁶

Mut'a nikahının hükmü konusunda Maliki mezhebinin alimlerinin görüşlerine bakıldığında İmam Malik'in böyle bir görüşünün olmadığı görülmektedir. İmam Malik'in görüşlerini aktaran ve Maliki mezhebinin en güvenilir kaynaklarının başında gelen *el-Müdevvene*'ye göre İmam Malik mut'a nikahını batıl olarak değerlendirmektedir.³⁷

Maliki kaynaklarda mut'a nikahının gayr-i meşrû görüldüğüne göre Merginâni'nin bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığı merak uyandırmaktadır. Klasik Hanefi kaynaklarına bakıldığında aynı bilginin Serahsi'nin *el-Mebсут*'unda görmek mümkündür. Bu durumda Merginâni'nin bu bilgiyi Serahsi'den alma ihtimalinin oldukça güçlü olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla Merginâni'nin hadis olarak aktardığı sözü kendinden önceki Hanefi fıkıh kitaplarından almış olsa gerektir. Bu durumda bazı yanlış bilgilerin Hanefi literatüründe yayıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Fıkıh ibadetlerin ifası için bazı şekil şartları gerekli görülmüştür. Bu şartların bir kısmı farz olarak değerlendirirken bir kısmı bağlayıcı olarak görülmeksizin sünnete daha uygun olduğu düşünülmektedir. Namaz için farz olmayan şekil şartlardan birisi de kıyamda ellerin pozisyonuna dairdir. Hanefi mezhebi kıyamda ellerin şekli ile ilgili olarak, sağ elin üstte sol eli bilekten kavrayarak göbek altında tutulması gerektiğini ileri sürmüştür.

Merginâni Hanefi mezhebinin bu görüşünü destekleyen rivayet aktarmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.s.) "sağ eli sol elin üstüne koyarak göbek altında tutmak sünnettendir" buyurmuştur. Ali el-Kâri Merginâni'nin aktardığı bu rivayetin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet edilmediğini belirtmektedir.³⁸

Fıkıh namazın edası esnasında bazı şekil şartları ileri sürmüştür. Bu şekil şartlarının önemli bir kısmında ittifak sağlanmıştır. Ancak detaylara dair bazı ihtilaflar söz konusudur. İhtilaf edilen bu noktalar genellikle farz ya da haram gibi kesin emredilen ya da yasaklanan hükümlere ilişkin olmayıp sünnet gibi yapılması hoş görülen hükümlerde söz konusu olup sonraki paragrafta buna örnek olarak bazı hükümler ve kaynakları zikredilmiştir.

Namaz içinde ihtilaf edilen sünnetlerden birisi de rukûya gitmeden önceki intikal tekbiri esnasında ellerin kaldırılması konusudur. Hanefi mezhebine göre sünnet olan ellerin sadece iftitâh tekbirinde kaldırılıp intikal tekbirlerinde kaldırılmamasıdır. Şafiî mezhebinde ise tam tersi olup rukûya gitmeden önceki intikal tekbirinde eller kaldırılır.³⁹ Merginâni bu konuda bir hadis nakletmekte ve bu rivayette Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "eller sadece şu yedi yerde kaldırılır: iftitâh, kunût, ve bayram tekbirleri, bunların dışında da hacda dört ibadet esnasında" buyurduğunu belirtmiştir.⁴⁰

³⁶ Merginâni, *el-Hidâye*, 1: 190.

³⁷ Abdüsselam b. Saîd Tenûhi Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (Beirut Darul-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1: 130.

³⁸ Ali el-Kâri, *Fethu Bâbi'l-İnâye*, 1: 243.

³⁹ Şirâzi, *el-Mühezzeb*, 1: 144.

⁴⁰ Merginâni, *el-Hidâye*, 1: 52.

Ali el-Kârî Merginânî'nin aktardığı bu rivayeti eleştirmiş ve bunun Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilmediğini, bu ifadenin İbrahim en-Nehâ'ye ait olduğunu belirtmiştir. Ali el-Kârî ayrıca bu ifadenin kaynaklarda aktarıldığı uzun şeklini de aktarmıştır.⁴¹

İslam dini içerisinde çok önemli bir yeri olan namazın cemaatle eda edilmesi üzerinde ısrarla durulmuştur.⁴² Bazı Hanefî fakihler de bu ifadeler ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamalarından hareketle cemaatle namazın vacip hükmünde olduğunu belirtmiştir. Nitekim bazı kaynaklarda namazın cemaatle kılınmasının vacip hükmünde olmasının Hanefî mezhebinde kuvvetli görüş olduğu aktarılmaktadır.⁴³

Cemaatin en önemli unsuru da şüphesiz ki imamet vazifesidir. Bu vazifeyi kimin eda etmesi gerektiği öğretilmiş ve ince detayları ile tartışılmıştır. İmamlık yapacak kişide pek çok vasfın bulunmasının istendiği gibi takva üzerinde de durulmuştur. Merginânî de imamlıkta takvanın gerekli olduğunu belirtmiş ve bunun sebebinin bu makamın önemli oluşuna bağlamıştır. Bu konuda akli istidlallerin yanında nakilden de delil getirmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "alim ve takvalı bir imamın arkasında namaz kılmak bir peygamberin imamlığında namaz kılmak gibidir" buyurduğunu aktarmıştır.⁴⁴ Ali el-Kârî de imamet makamının önemini belirtmekte, imamlık için aranan vasıfların arasında takvanın da bulunması gerektiğini kabul etmektedir. Ancak Merginânî'nin naklettiği rivayetin kaynağının bulunmadığını belirtmektedir.⁴⁵

Sonuç

Ali el-Kârî muhtelif alanlarda önemli eserler vermiş Hanefî alimidir. Eserlerinde açıkça Hanefî mezhebini sıkı bir şekilde savunmakta, çeşitli istidlallerle mezhebin dayandığı delilleri izah etmektedir. Ali el-Kârî, Hanefî mezhebini ısrarla müdafaa etmekle birlikte Hanefî mezhebinin en temel kaynaklarından birisi olan *el-Hidâye*'de istidlal edilen rivayetleri eleştirmekten de geri durmamıştır. Öncelikle bu husus Ali el-Kârî'nin mutaassıp bir mezhep savunucusu olmadığına, Hanefî mezhebinin delillerini incelerken ilmi hareket ettiğine işaret etmektedir.

Ali el-Kârî eserinin pek çok yerinde Merginânî'nin görüşlerine önem verdiği görülmektedir. Mezhep içindeki ihtilaflı konularda Merginânî'nin tercihini de aktarmakta ve bunun daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Çalışmada ele alınan örneklere bakıldığında Ali el-Kârî'nin Merginânî'ye atıfta bulunduğu konular yüzeysel hükümler olmayıp mezhebin sistemine dair kıyasa ilişkindir. Buradan hareketle Ali el-Kârî'ye göre Merginânî'nin Hanefî mezhebinin sistemini ve mezhebin kıyas anlayışını iyi kavradığını söylenebilir.

Ali el-Kârî'nin *Fethu Bâbi'l-Înâye* isimli eseri incelendiğinde müellifin Merginânî'nin *el-Hidâye*'de istidlal ettiği hadislere yönelik değerlendirme ve eleştirilerinin üç sınıf içinde sunulması mümkündür. Nitekim bu üç sınıf yukarıda müstakil başlıklar altında incelenmiştir.

⁴¹ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 1: 238.

⁴² Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenu Ebi Dâvûd*, nşr. Muhammed Ali es-Seyyid İzzet Ubeyd ed-De'as (Beirut: Daru İbn Hazm, 1997), "Salat", 47.

⁴³ Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbn'ül-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, nşr. Abdürrezzak Galip el-Mehdi (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003), 1: 353.

⁴⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 1:57.

⁴⁵ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*.

Merginânî'nin rivayet ettiği hadislerin bir kısmı farklı lafızlarla hadis kaynaklarında nakledildiği görülmektedir. Dolayısıyla Merginânî bu rivayetleri lafzen değil mana olarak aktarmaktadır. Zira hadis kaynaklarında Merginânî'nin naklettiği manada rivayet yer almaktadır. Dolayısıyla bu rivayetlerden ötürü Merginânî'ye yöneltilecek eleştirilerin -ilmi olarak- haklı bir karşılığı olmasa gerektir.

Ali el-Kârî'nin *el-Hidâye*'deki rivayetlere yönelik değerlendirmelerinin bir kısmında hadis kitaplarında mevkuf olarak rivayet edilen, ancak Merginânî'nin merfû olarak naklettiği hadisler yer almaktadır. Buna göre *el-Hidâye*'de bazı rivayetler, sahâbe ya da tâbiinin sözü olarak nakledilmektedir. Ancak Merginânî bu hadisleri Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet etmekte, Ali el-Kârî de bu noktada eleştirilerini serdetmektedir. Merginânî'nin Hanefî mezhebinin delillerini ileri sürerken sahâbe ya da tâbiin sözünü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözü olarak sunması Ali el-Kârî'nin eleştirilerin haklı kılmaktadır. Ancak Ali el-Kârî'nin Merginânî'nin naklettiği rivayete yönelik eleştirilerini sunmasının ardından, Hanefî mezhebinin görüşlerini destekleyen mevkuf rivayetleri aktarması Hanefî mezhebinin temellendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Ali el-Kârî, Merginânî'nin hadis olarak naklettiği ancak kendisinin hadis kitaplarında yer kitaplarında yer almadığını belirttiği rivayetleri incelemiştir. Ali el-Kârî daha çok bu hadisleri eleştirmekle birlikte bu rivayetlerin *el-Hidâye* dışındaki fıkıh kitaplarında da geçtiğini belirterek Merginânî'nin söz konusu rivayetleri bazı fıkıh kitaplarından almış olma ihtimalini düşündürmektedir. Başka örnekler de dikkate alındığında bazı yanlış bilgilerin Hanefî kaynaklarında yayıldığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Ali el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî. *Fethu Bâbi'l-Înâye Bi-Şerhi'n-Nükâye*. Nşr. Ahmed Ferit Mizyadı. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2009.
- Atay, Hüseyin. "Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler". *Vakıflar Dergisi* 13 (1981): 171-235.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh'ül-Buhârî*. Nşr. Halil b. Me'mun Şiha. Beyrut: Daru'l-Marife, 2010.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Nşr. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Nşr. Muhammed Ali es-Seyyid İzzet Ubeyd ed-De'as. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1997.
- Ebu'l-Hayr, Abdullah Mirdad. *el-Muhtasar min Kitabi Neşri'n-Nevr ve'z-Zeher*. Nşr. Ahmed Ali Muhammed Said el Amudi. Cidde: el-Alem'ül-Marife, 1986.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid Şerhu *Fethi'l-Kadir*. Nşr. Abdürrezzak Galip el-Mehdi. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003.
- Kallek, Cengiz. "el-Hidaye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 17: 471-473. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Korkmaz, Ömer. “Usûl Yazımında İki Farklı Yaklaşım Molla Hüsrev Fudayl Çelebi Örneği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2019): 237-250.
- Köse, Murtaza. “Ferganalı Bir Hukukçu Merginani ve Hidaye Adlı Eseri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 17 (2001): 345-363.
- Kureşî, Muhyiddin Ebu Muhammed Abdulkadir b. Muhammed b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*. Nşr. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Cize: Daru Hicr, 1993.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*. Nşr. Seyyid Muhammed Bedruddin Ebu Firas. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. Nşr. Zalul Yusuf. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1995.
- Meydanî, Abdülganî b. Talib b. Hammade ed-Dımaşki. *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*. Nşr. Abdürrezzâk el-Mehdi. Beyrut Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2012.
- Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyn en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. Nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Müessetü'l-Muhtar, 2010.
- Özel, Ahmet. “Ali el-Kârî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2: 403-405. TDV Yayınları: İstanbul, 1989.
- Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Beyrut Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Şimşek, Murat. “Bir Hanefi Klasîği: Merginânî'nin el-Hidâye'si Üzerine Yapılan Çalışmalar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014): 279-321.
- Şirâzî, Ebü İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmam eş-Şafî*. Nşr. Zekeriya Umeyrat. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Zihni Efendi, Mehmet. *Nimet-i İslam*. İstanbul Der Saadet, 1905.

Ali al-Qârî's Evaluations on the Hadithes Used as a Proof in al-Hidayah

Abstract

On looking at the emergence process of mazhabs, one can see that the works that the founder imam wrote or dictated have a very important place, as these works form the bases of the mazhab. In the following times, works that evaluate the disagreements between the leading imams of the mazhab were penned. Later on, works that justify the mazhab's views and explain the proofs that these views are based on, emerged. All these studies form the mazhabic literature and provide the mazhab's institutionalization and its methodological formation.

One of the important works of Hanefian literature is Al-Hidayah by Marginani. The work has been one of the basic reference books and lots of studies have been done on it. In this work, Marginani collects the most reliable views in Hanefian mazhab and he presents the proofs of some views. On looking at the work, one sees that hadithes are often used as a proof. However some hadithes used in Al-Hidayah has been exposed to some criticism. The chief criticism is that the hadithes in question are weak, that they are not found in hadith sources and that they are not attributed to the Prophet and so on.

Hadithes that are used as an evidence in Al-Hidayah have been criticized by many scholars from different mazhabs. In addition, some scholars from Hanefian mazhab have criticized these hadithes and stated that it is not possible to use them as an evidence. One of the scholars from Hanefian mazhab who criticizes the hadithes in Al-Hidayah is Ali Al-Qari. Ali Al-Qari is a well-educated scholar in religious studies especially in Hadith and Fiqh (Islamic Jurisprudence) and his highly competent works that he has penned in different branches confirm his quality.

One of Ali Al-Qari's works penned in furu al-fiqh (subject matters in Islamic jurisprudence) is Fethu Bab Al- Inayah. Firstly, this work is the sharh (detailed explanation) of the book called Nukayah, one of the studies done on Al-Hidayah. In his work, Ali Al-Qari tells the evidences of Hanfian mazhab and evaluates the evidences used by Hanefian scholars by frequently mentioning Al-Hidayah and criticizing the hadithes put forward by Marginani. Being an hadith expert as well, Ali Al-Qari evaluates these hadithes within hadith terminology. After penning his critique on the hadithes in Al-Hidayah, Ali Al-Qari states that one particular hadith is transmitted in different words and in different narrating channels (tariq) by informing the reference sources of these transmissions (rivayah). The author also evaluates the narraters (ravi) in question and ashab (prophet's friends) mentioned in these transmissions and discusses these transmissions' evidential value. It is also interesting that this work by Ali Al-Qari in which he presents his critique on the hadith reports is a study that has been done on Al-Hidayah.

Keywords: Ali al-Qârî, hadith, al-Hidayah, critique.